

ВЪЗМОЖНОСТИ НА СЪВМЕСТНОТО ПРЕПОДАВАНЕ ЗА ПОВИШАВАНЕ ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ (ИНТЕГРАТИВЕН УРОК ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И МУЗИКА В V КЛАС)

Наталия Мацева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

OPPORTUNITIES OF CO-TEACHING FOR INCREASING COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS (INTEGRATIVE APPROACH TO LEARNING BULGARIAN AND MUSIC FOR THE 5 TH GRADE)

Nataliya Matseva

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The paper explores some of the potentials of the integrative educational approach in Bulgarian language classes for increasing students' cognitive activity and mastering key competences – a current topic in recent years when the educational system is oriented towards the competence approach in the teaching and learning process. Searching alternative methods to motivate young people with different interests to acquire serious practical experience, the teacher has to introduce technologies oriented towards the contemporary social context. A methodical development of a co-teaching lesson in Bulgarian and Music is presented as an illustration of how interdisciplinary integration can be successfully applied to build a positive atmosphere in any classroom, thus converting the learning process into an enjoyable practice for both students and teachers.

Keywords: Competency approach, cross-curricular integration, cognitive activity, Bulgarian Language and Music classes

За да живее и работи пълноценно в съвременните условия на живот, младият човек още от училище трябва да е овладял редица средства за ефективно взаимодействие със заобикалящата го действителност в най-разнообразни сфери на дейност. Според Европейската квалификационна рамка¹, за да се справя успешно с предизвикателствата на новото време, на всеки гражданин трябва да бъде осигурен широк набор от компетентности: това не са вродени способности, а

¹ Вж. Европейска квалификационна рамка (ЕКР).

такива, които са развити чрез качествено учене, „в подходяща педагогическа среда и чрез придобиване на сериозен практически опит“². Това налага през последните години образователната система да се ориентира към подход, основан както на практическа насоченост и резултатност, прилагане на иновативни практики в процеса на преподаване и учене, така и на интегрирано междупредметно взаимодействие. Става дума за т.нар. компетентностен подход, при който вниманието е насочено към цели, свързани с мотивацията, самоопределянето, социализацията и индивидуализацията на личността на ученика.

Това означава, че при взаимодействието в класната стая се търсят нови нагласи към познанието: акцентът не е толкова върху знанието на факти и тяхното възпроизвеждане, колкото върху уменията как да се прилагат тези знания, как да се използват при справяне с поставени задачи. Д. Василева посочва, че в процеса на обучение „е възможно да се проиграт стратегии за поведение в контекста на определени предизвикателства“ (Василива/Vasileva 2012: 21). Смицълът на знанията не е в самите тях, а за да бъдат успешно решавани проблеми. А уменията, овладени в рамките на даден учебен предмет, да бъдат приложими в друг. Съществена роля играе стимулирането на творчеството, креативността, иновативността.

К. Димчев определя компетентностния подход като средство, чрез което „се акцентува върху резултатите от образованието, разглеждани като способност да се действа в различни комуникативни ситуации. Важността на компетентностния подход се определя от факта, че неговото съществуване води до промени в цялостната технология на образователния процес“ (Димчев/Dimchev 2010: 221). В своята монография „Комуникативни стратегии в обучението по български език“ Ф. Бойкова отбелязва, че комуникативната компетентност следва да бъде разбрана „като овладяване на знания и формиране на умения, които да удовлетворяват комуникативните потребности на учениците в личен и социален план и които да им съдействат за постигането на личностна и професионална житейска реализация“ (Бойкова/Vojkova 2016: 12).

В този контекст се променя и ролята на учителя. Той се явява вече не толкова източник на информация и лектор, колкото „активатор“ на своите ученици. С работата си преподавателят трябва в най-голяма степен да мотивира и провокира на занятията младите хора да работят. Стремезът е не просто да се представят факти, които обуча-

² Компетентности и образование www.mon.bg › upload › I-book.

емите след това да възпроизвеждат. Трябва да ги потопи в атмосфера, в която да могат да търсят отговори, да изследват, да разсъждават, да прилагат нови теории и модели. Следва да се има предвид и фактът, който Д. Димитрова подчертава: „Реализацията на потенциала обаче зависи от действията на учителите и учениците в конкретните ситуации от образователния процес, както и от ефективността на използваните от учителя средства“ (Димитрова/Dimitrova 2019: 127). Разбира се, не е за пренебрегване и условието, което А. Петров отбелязва: „Като най-значима от тях (компетентностите – б. а.) за резултатността на педагогическия дискурс се откроява комуникативната компетентност на учителя“ (Петров/Petrov 2005). На практика преподавателят притежава неограничена свобода да експериментира и прилага иновативни методи, похвати и техники, да използва творчески различни форми на обучение, да се възползва от най-разнообразни ресурси и да ги създава, за да изпълни своята мисия.

Следва да се мисли за факторите, които се отразяват на ефективността на ученето. Защото, както подчертава В. Маргаритова, с „изследване влиянието на факторите, от които зависи дадено явление, те могат да се подредят по степен на важност, което подпомага вземането на управленски решения за насочване на явлението в желаната посока“ (Маргаритова/Margaritova 2002: 102). Подрастващите често се ръководят от свои индивидуални подбуди – собствен стремеж към усъвършенстване (образователно или културно), удовлетворяване на лични интереси (например хоби), желание да се подражава на някого. Учителят е този, който е в състояние чрез организацията на учебния процес да повлияе (мотивиращо или демотивиращо) върху степента на полагане на усилия в обучението. С. Георгиева посочва, че в практиката си учителят е в „постоянно търсене на алтернативи и адекватни решения при попадане в среда на дефицитност“ (Георгиева/Georgieva 2019: 245). Предвид разностранните интереси на съвременното поколение ученици възможно решение се открива в синтеза на различните учебни предмети и взаимосвързаността на училищните дисциплини, т.е. разработването на интегриран подход при преподаването и ученето.

Интеграцията като понятие се свързва с „обединяване, сливане, свързване в едно цяло, присъединяване към дадено цяло“³. В разбиранията за образование се отнася, от една страна, до връзката му (на образованието) с живота и действителността; от друга, с тясното взаи-

³ Вж. Български тълковен речник 2015: 328.

модействие и взаимосвързаност между учебните дисциплини в училище. Първият аспект е застъпен в съвременните подходи в обучението (залегнал е в основата на компетентностния подход в образованието, за което стана дума по-горе). Тук ще бъде отделено повече внимание на втория – междупредметната интеграция в училище.

Интегративният подход е проектиран в задължителната документация по различните учебни предмети във всички степени и етапи от средното училище. На концептуално ниво то се открива като неизменна част в учебните програми във вид на посочени междупредметни връзки, както и дейности за придобиване на ключови компетентности⁴, т.е. схваща се като една от областите за активно търсене на нови педагогически решения, развитие на творческия потенциал на педагогическите екипи с цел ефективно и разумно въздействие върху учениците.

В книгата си „Междупредметната интеграция в средното училище“ Н. Райчева говори за „процес на свързване на отделни елементи (знания, умения, отношения, дори форми на мислене) чрез смислови и устойчиви връзки в цялост“ (Райчева/Raycheva 2019: 46). Открояват се няколко нива на интегриране на съдържанието на учебния материал: вътрешнопредметни връзки (съотнасяне на понятия, знания, умения вътре в даден предмет); интердисциплинарен подход (синтез на факти, концепции и принципи от две или повече дисциплини, при което се наблюдава преподаване на дадена тема от ъгъла на няколко дисциплини или съдържанието на една дисциплина се свързва със съдържанието на друга); трансдисциплинарност (синтез на компоненти за цели области на познанието). Всичко това дава възможност на учащите да видят проблема от различни перспективи, да работят съвместно, да синтезират знания по отношение на една обща цел.

Основното влияние на междупредметната интеграция в училище се простира върху резултатите от дейността и на учителя, и на учениците⁵. По отношение на учителите предполага екипност (този аспект се отразява положително върху работния климат, което пък води до по-високи резултати на обучаемите). От друга страна, помага на преподавателите ефективно да използват времето, за да постигнат по-голяма дълбочина по предмета чрез представянето на различни гледни точки. Въпреки че планирането отнема повече време, на практика се спестява време, защото едновременно се постигат повече образова-

⁴ Вж. учебните програми по български език за 5., 6. и 7. клас (общообразователна подготовка).

⁵ Вж. Райчева/Raycheva 2019: 64 – 66.

телни цели. От трета страна, позволява адаптирането на преподаването спрямо индивидуалните потребности на ученика.

По отношение на учениците влиянието на този тип преподаване е многоаспектно. Децата работят с различни източници на информация, в резултат на което имат по-цялостна представа за изучаваните понятия и явления. Интегративният подход в училище способства развитието на мисленето, въображението, паметта, речта, творческото и логическо мислене, защото позволява знанията да бъдат прилагани в реални условия. Това влияе на мотивацията и удовлетвореността: подобрява се разбирането на принципи, механизми и основни понятия, повишава се приложимостта на знанията, овладяват се принципите на рефлексия⁶ върху дейностите, свързани с ученето. А всичко това пряко се свързва с развиване на позитивно отношение към заобикалящата действителност (природата и хората).

Сред основните идеи на интегративното обучение най-напред е диалогът (в унисон с всеобщото разбиране за съвременния модел на преподаване). Става въпрос за качествата му на универсално средство да формира познавателна активност, да ориентира към творческа дейност обучаемите, към емоционално-ценностни отношения, както и да развива способностите им за непрекъснато усъвършенстване и самоусъвършенстване. Този аспект много тясно кореспондира с развиването на редица ключови компетентности и най-вече с уменията за учене – с принципа за рефлексия на ниво осъзнаване на учебния процес от учениците. Важен е и фактът, че при междупредметното взаимодействие се активизира личностната ориентация и вродени таланти на учениците (не бива да се забравя, че в съвременното училище основна ценност в процеса на взаимодействие е ученикът с неговите индивидуални специфики и таланти).

На въпроса за вродените способности посвещава голяма част от изследователската си работа Х. Гарднър. В книгата си „Множеството интелигентности. Нови хоризонти в теорията и практиката“ психологът представя развитието на своята теория за множеството интелигентности, публикувана за пръв път през 1983 г. Според Х. Гарднър всеки нормален човек притежава уникални заложиби – способности, дарби, умения в определени области, които той нарича интелигентности (лингвистична, математическа, музикална, телесно-кинестетична, екзистенциална и др.). Единна интелигентност, която да е в състояние да бъде измерена чрез стандартни тестове, не съществува. Х. Гарднър

⁶ Става дума за един от инструментите на уменията за учене: рефлексия, разбрана като критично размишляване върху процеса на решаване на задачи.

приема, че човешките същества притежават всички типове интелигентност, но се различават помежду си по степента на тези умения и по тяхната комбинация.

Тази теория е от особено значение за образованието, тъй като представя аргументи в подкрепа на твърдението, че всеки човек възприема по различен начин света и това, което трябва да научи. Иначе казано, хората усвояват знанията по начини, свързани с индивидуалните умствени способности и таланти, които притежават. По тази причина едни ученици се справят отлично, а други нищо не разбират от материята, която се преподава от даден учител по определен предмет в училище. И учителите следва да се съобразяват с този факт.

Във връзка с това разбиране една от техниките, към които напоследък преподавателите с интерес се обръщат с цел по-ефективно преподаване и усвояване на знанието, е съвместното преподаване. То е форма на съвместна преподавателска дейност на двама или повече учители, като интересът към тази практика датира още от 50 – 60-те години на XX век. Някои изследователи говорят за „колаборативно обучение“ или обучение в сътрудничество, за екипно преподаване и учене, други – за „комбинирано обучение“, трети го наричат „кооперативно обучение“. Н. Райчева го определя като обучение „по две или повече дисциплини, по които има припокриващи се понятия, закони, идеи“ (Райчева/Raycheva 2019: 50). Същността му е в участието на повече от един учител в организацията и провеждането на образователния процес.

Съвместното преподаване чрез включване на повече от един предмет на познание е насочено именно към обхващането на повече и по-разнообразни способности на учениците с цел по-ефективното им обучение. Така, от една страна, се подпомага развитието на критично мислене и разсъждения, увеличава се паметта за наученото. От друга, насърчава се подобряването на самочувствието на учениците, стимулира се развитието и на лична отговорност, тъй като работата на всеки ще повлияе на работата на останалите. От трета страна, увеличават се очакванията на учениците за резултатите от собствената им работа, повлиява се и върху удовлетвореността им от учебния опит.

Като илюстрация тук ще бъде представена методическа разработка за реализиране потенциала на междупредметната интеграция на занятие по български език⁷. При наблюденията в процеса на обучение прави впечатление трудността, която петокласниците срещат при различаването на определена част от наречията от прилагателните имена

⁷ Примерът е от учителската ми практика в СУ „Св. Паисий Хилендарски“ – гр. Пловдив, с ученици от V клас.

(трудно решение (прил. име) – трудно ходя (наречие); бързо поточе (прил. име) – бързо говоря (наречие)). Това е и в основата на идеята да бъдат използвани нетрадиционни техники, за да бъдат подпомогнати учащите в посока разграничаване на тези две части на речта.

След като на предходен урок вече са се запознали със същността на наречието като неизменяема част на речта и начините на образуване, идва ред на занятие, посветено на употребата на този клас думи. Изпълняват се редица упражнения, свързани с разпознаването на наречия в текст, уточняване на думите, които поясняват, изводи за ролята на наречията в речта⁸.

ПРОЧЕТЕТЕ ТЕКСТА. ОТКРИЙТЕ НАРЕЧИЯТА, УПОТРЕБЕНИ В НЕГО, И ГИ РАЗПРЕДЕЛЕТЕ ПО ВИД В СЛЕДНАТА ТАБЛИЦА:

За време	За място	За начин	За количество

Днес Павел се събуди много рано. Учителката му беше поставила задача да работи усилено върху наречията. Чувстваше се твърде несигурен какво ще излезе от цялата работа. Пресегна се към шкафчето вляво и смело сграбчи тетрадката.

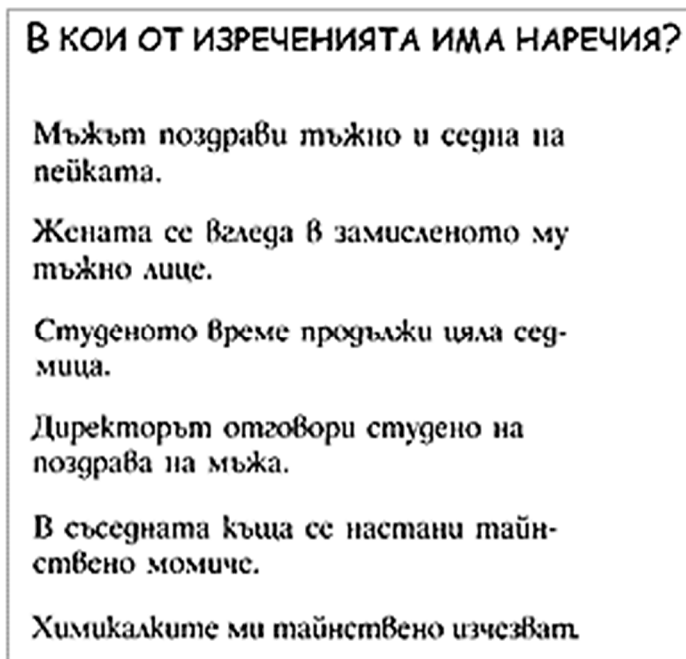
Фигура 1⁹. Текст за упражнение върху употребата на наречия в речта

Учениците прочитат самостоятелно текста и последователно изпълняват задачи към него, отговарят и на поставените въпроси: Открийте наречията, употребени в текста, и определете техния вид (за място, за начин, за време, за количество). Наречията кои думи поясняват? Прочетете текста без наречия. Какво се променя? Правят се изводи, насочени към възможните думи, които поясняват, и обобщение, че наречията служат, за да дадат информация за различни обстоятелства, свързани с действието. Така текстът става по-жив и ясен.

Следващото упражнение е за различаване на наречия и прилагателни имена в изречения. Това традиционно затруднява петокласниците.

⁸ Вж. Учебна програма по български език за V клас (общообразователна подготовка).

⁹ Фигурите 1 и 2 са част от подготвената от учителя за часа презентация.

Фигура 2. Упражнения за различаване на наречия от прилагателни

В този момент на помощ е привлечена преподавателката по музика. В учебните програми, както вече бе уточнено във връзка с учебната документация по всички предмети във всички класове, се обръща внимание на възможностите да се търсят междупредметни връзки с цел усъвършенстване на способностите на учениците – за формиране на творческа личност, която може активно да действа в социалната и професионалната сфера. В програмата по музика за V клас се посочва, че учениците разпознават танци по характерна музика и танцуват според възможностите и желанията си, а на занятията се работи и по познаване и използване на музикалните изразни средства¹⁰. Учителката насочва вниманието към ролята на изразните средства при възпроизвеждане на музикално произведение – ритъм, мелодия, темпо, тембър и др.

Изпяват известна детска песничка по два начина – така, както би я изпълнил велосипедист по време на обиколка, и така, както би я изпълнил ученик, който току-що става от сън, за да тръгне на училище. Децата отговарят на въпроса по какво се различават двете изпълнения. Правилно се ориентират, че това, което отличава двете изпълнения, е темпото. Посочват и видовете темпо, които познават от часовете по музика. Учителят по български език ги записва на дъската като възможности за

¹⁰ Вж. очаквани резултати по отношение на музицирането и възприемането на музика като овладяна област на компетентност в Учебна програма по учебния предмет музика за V клас (общообразователна подготовка).

словосъчетания: бързо, бавно, живо, сдържано темпо. Уточняващ въпрос към учениците е: Какви части на речта са използваните думи, с които се определя темпото?. Правилно се ориентират, че те са прилагателни имена, защото представят признаци на съществителното темпо.

Фигура 3. Примери за прилагателни имена към съществителното име „темпо“

Следващата им задача е да образуват нови словосъчетания, като свържат същите думи, но с глагола танцувам. Акцентът се поставя върху факта, че в тези нови словосъчетания думите са наречия, тъй като представят признак на действие.

Фигура 4. Примери за наречия към глагола „танцувам“

Идва ред на кулминацията в занятието – упражнение с учителката по музика, при което всяко дете трябва да покаже на практика как танцува с избрано от него темпо. Следващите минути са наситени с енергия, смях, възторжени оценки и желание за изява.

Създадена е позитивна атмосфера, което е един от факторите за успеха на учениците. Освен за добрите учебни постижения тя допринася за удоволствието и удовлетворението от общуването и съвместната работа, което се явява една от значимите цели на обучението. Тази среда дава възможност на учениците да се чувстват като големи и отговорни хора, мотивира ги да натрупат нов опит.

Упражнението за различаване на наречията от прилагателните имена в предложените изречения връща отново петокласниците в реалността (вж. Фигура 2). Справят се много по-добре. Това показва недвусмислено доколко използваният подход на съвместно преподаване в часа по български език с учителката по музика е повлияло на познавателната им активност. А до каква степен са удовлетворени от подобна организация, сочат резултатите от проведена в края на часа анкета. В оценките си за собствената работа и дисциплина децата не са единодушни, но всички, без изключение, са категорични, че биха желали по-често да работят по този начин.

Интегративните процеси играят ролята на свързващо звено между логиката на научните знания и нуждите на изучаваните учебни дисциплини. Когато учащият види отношенията между отделните предметни области, учебният материал става по-актуален. Използването на такъв подход в педагогическия процес развива потенциала на учениците, мотивира ги за по-задълбочено изучаване на учебните предмети, показва практическото приложение на получаваните знания в реалния живот, допринася за приоритетно развитие на логическото и критичното мислене, за развиване на тяхната инициативност и находчивост, за придобиване на способност да боравят свободно с различни източници на информация. А защо не – така се търси и „удобният“ за тях начин на възприемане на света и познанието (с оглед степента на специфичните интелигентности, които притежават – по Х. Гарднър).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андрейчин/Andreychin 2015:** Андрейчин, Л. и кол. *Български тълковен речник (4-то издание, допълнено и преработено от Димитър Попов)*. София: Наука и изкуство, 2015. [Andreychin, L. i kol. *Balgarski talkoven rechnik (4-to izdanie, dopalнено i preraboteno ot Dimitar Popov)*. Sofia: Nauka i izkustvo, 2015.]
- Бойкова/Bojkova 2016:** Бойкова, Ф. *Комуникативни стратегии в обучението по български език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016. [Bojkova, F. *Komunikativni strategii v obuchenieto po balgarski ezik*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”, 2016.]
- Василева/Vasileva 2012:** Василева, Д. *Политики и практики на гражданското образование в обучението по български език*. София: СОФИ-Р, 2012. [Vasileva, D. *Politiki i praktiki na grazhdanskoto obrazovanie v obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: SOFI-R, 2012.]
- Гарднър/Gardner 2014:** Гарднър, Х. *Множеството интелигентности. Нови хоризонти в теорията и практиката*. София: Изток-Запад, 2014. [Gardner, H. *Mnozhestvoto inteligentnosti. Novi horizonti v teoriyata i praktikata*. Sofia: Iztok-Zapad, 2014.]
- Георгиева/Georgieva 2019:** Георгиева, С. *Текстовите грешки – факти в очакване на методически решения и действия. // Съвременни аспекти на педагогическата комуникация*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2019, 207 – 249. [Georgieva, S. *Tekstovite greshki – fakti v ochakvane na metodicheski reshenia i deystvia. // Savremenni aspekti na pedagogicheskata komunikatsia*. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2019, 207 – 249.]
- Димитрова/Dimitrova 2019:** Димитрова, Д. *Обучението по български език – обучение в текст и чрез текст (5. – 12. клас)*. Варна: Славена, 2019. [Dimitrova, D. *Obuchenieto po balgarski ezik – obuchenie v tekst i chrez tekst (5. – 12. klas)*. Varna: Slavena, 2019.]
- Димчев/Dimchev 2010:** Димчев, К. *Основи на методиката на обучението по български език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010. [Dimchev, K. *Osnovi na metodikata na obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2010.]
- Европейска квалификационна рамка (ЕКР).** // *Официален уебсайт на Европейския съюз*. <<https://europa.eu/europass/bg/european-qualifications-framework-efq>>, 27 юли 2022 [Evropeyska kvalifikacionna ramka (EKР). // *Ofitsialen websait na Evropeyskiya sayuz*. <<https://europa.eu/europass/bg/european-qualifications-framework-efq>>, 27 July 2022.]

- Компетентности и образование.** <<https://www.mon.bg> > upload > I-book>, 27 юли 2022. [Kompetentnosti i obrazovanie. <<https://www.mon.bg> > upload > I-book>, 27 July 2022.]
- Маргаритова/Margaritova 2002:** Маргаритова, В. *Спортна статистика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2002. [Margaritova, V. *Sportna statistika*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”, 2002.]
- Петров/Petrov 2005:** Петров, А. Комуникативната компетентност – фактор за професионалната реализация на учителя по български език. // *Литернет*, 15.06.2005, № 7 (68) <<https://liternet.bg/publish/apetrov/komunikativnata.htm>>, 10 октомври 2022. [Petrov, A. Komunikativnata kompetentnost – faktor za profesionalnata realizatsia na uchitelya po balgarski ezik.// *Liternet*, 15.06.2005, № 7 (68).]
- Райчева/Raycheva 2019:** Райчева, Н. *Междупредметната интеграция в средното училище*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019. [Raycheva, N. *Mezhdupredmetnata integratsia v srednoto uchilishte*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2019.]